

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVII, СВ. 2

ISSN 0350-185X

UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXVII, No. 2

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Predrag Piper, Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović,
Dr Sreto Tanasić, Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov,
Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE

2021

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVII, СВ. 2

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појковић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пийер, др Слободан Реметић, др Јелица Сиојановић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викјор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2021

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

Секретар Уређивачког одбора
др Владан Јовановић

Рецензенти

др Дејан Ајдачић (Институт за класичне студије и славистику, Гдањск), др Јулија Балтова (Институт за бугарски језик БАН, Софија), др Петар Буњак (Филолошки факултет, Београд), др Даринка Гортан Премк (Филолошки факултет, Београд), др Гордана Драгин (Филозофски факултет, Нови Сад), др Рајна Драгићевић (Филолошки факултет, Београд), др Сања Ђуровић (Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац), др Никол Јаночкова (Одсек за савремену лексикологију и лексикографију САН, Братислава), др Александар Костић (САНУ, Београд), др Александра Марковић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Софија Милорадовић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Мирослав Николић (Филолошки факултет, Београд), др Марина Спасојевић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Слободан Реметић (АНУРС, Бања Лука), др Зофија Рудник-Карватова (Институт за славистику ПАН, Варшава), др Далибор Соколовић (Филолошки факултет, Београд), др Марија Стефановић (Филозофски факултет, Нови Сад)

Израду и штампање финансирало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.
Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 28. 9. 2021.

Издају

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Коректура
Дивна Продановић

Коректура резимеа на руском
Стефан Милошевић

Коректура резимеа на енглеском
Татјана Ружин Ивановић

Припрема за шtamпy
Давор Палчић (*palcic@eunet.rs*)

Шtamпa
Планета принт
Виноградски венац 9, Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01 од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Студије и расправе

Бојана М. Вельовић Поповић, Радивоје М. Младеновић: Замена <i>што</i> и њени семантички и синтаксички деривати у сиринићком говору	9
Бояна М. Велёвич Попович, Радивое М. Младенович: Местоимение <i>что</i> и его семантические и синтаксические дериваты в сиринических говорах	32
Bojana M. Veljović Popović, Radivoje M. Mladenović: The Pronoun <i>što</i> and its Semantic and Syntactic Derivatives in the Vernacular of the Sirinić County	33
Бранка З. Тафра: <i>Natuknica i nadnatuknica u frazeološkom rječniku</i>	35
Бранка З. Тафра: Заголовочная единица и опорный компонент во фразеологическом словаре	58
Branka Z. Tafra: The Entry and Super-entry in a Dictionary of Idioms	59
Равељ Ковалски: <i>Hierarchiczność w opisie słowotwórczym – wybrane problemy</i>	61
Павел Ковалски: Хијерархичност у дериватолошком опису – одабрани проблеми	73
Paweł Kowalski: Hierarchy in Derivatological Description – Selected Problems	74
Мартин Олоштиак: <i>Z dejín modernej sloveskej derivatológie</i>	75
Мартин Олоштјак: Из историје савремене словачке дериватологије	104
Martin Ološtiak: From the Modern History of Word-formation Research in Slovak Studies	104
Стана С. Ристић, Ивана В. Лазић Коњик: <i>Аксиолошки речник српског језика – предлог израде</i>	105
Стана С. Ристич, Ивана В. Лазич Коњик: <i>Аксиологическиј словарь српског језика – предложение по составлению словаря</i>	125
Stana S. Ristić, Ivana V. Lazić Konjik: <i>Axiological Dictionary of the Serbian Language – a Proposal for its Compilation</i>	126
Драга С. Зеџ: <i>Лингвистичко истраживање двосложне или женске риме у српској поезији</i>	127
Драга С. Зеџ: <i>Лингвистическое исследование двухсложных или женских рифм в сербской поэзии</i>	155
Draga S. Zec: <i>A Linguistic Investigation of Disyllabic or Feminine Rhymes in Serbian Poetry</i>	156

Владан З. Јовановић: Поглед на партиципска образовања на <i>-ћи</i> , <i>-вши</i> и <i>-м(и)</i> из угла лексикографског описа савременог српског језика	157
Владан З. Јованович: Взгляд на причастные образования на <i>-ћи</i> , <i>-вши</i> и <i>-м(и)</i> с точки зрения лексикографического описания современного сербского языка	180
Vladan Z. Jovanović: An Overview of the Participles Ending in <i>-ћи</i> , <i>-вши</i> and <i>-м(и)</i> from the Perspective of the Lexicographic Description of the Contemporary Serbian Language	182
Милена М. Јакић Шимшић: Асоцијативни односи придева у тесту слободних вербалних асоцијација српског језика	185
Милена М. Якич Шимшич: Ассоциативные отношения прилагательных в тесте свободных вербальных ассоциаций сербского языка	199
Milena M. Jakić Šimšić: Associative Relations of Serbian Adjectives in the Free Association Verbal Test	200
Саша П. Марјановић: Бенсонов систем обраде глаголске флексије у речнику	201
Саша П. Марьянович: Система представления глагольных флексий в словаре М. Бенсона	229
Saša Marjanović: The System of Processing Verb Inflection in Benson's Dictionary	231
Некролог	
Академик Иван Клајн (1937–2021) (Предраг Пипер)	233
Прикази и критика	
Виктор Савић. <i>Српска књижевна реч у својим њрвим стіолећима</i> . Подгорица – Ниш: Матица српска – друштво чланова у Црној Гори, Међународни центар за православне студије, 2019 (Вања Станишић)	239
<i>Наш језик</i> год. L, св. 2, 2019, 811 стр. (Марина Спасојевић)	244
Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. <i>Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce</i> . Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2020, 548 str. (Ивана В. Лазич Коњик)	253
Ли́лија Раши́довна Ду́скаева. <i>Стилистический анализ в медиалингвистике</i> . Москва: Флинта, 2019, 340 стр.; Ли́лија Раши́довна Ду́скаева (науч. ред.), Любо́вь Юрьевна Ива́нова (отв. ред.). <i>Медиалингвистика славянских стран</i> . Москва: Флинта, 2020, 464 стр. (Стефан Милошевић)	266

Metaphor and Metonymy in the Digital Age. Theory and methods for building repositories of figurative language. Marianna Bolognesi, Mario Brdar & Kristina Despot (eds.). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2019, 264 p.
(Р а ј н а М. Д р а г и ћ е в и ћ) 273

Рајна Драгићевић. *Грамаџика у огледалу семантике*. Београд: Чигоја штампа, 2020, 236 стр. (В а л е н т и н а М. И л и ћ) 280

Регистри

Регистар кључних речи LXXVII књиге
Јужнословенског филолога, св. 2 291

Регистар имена LXXVII књиге
Јужнословенског филолога, св. 2 293

ISSN 0350-185X, – Књ. 77, св. 2 (2021), стр. 185–200

UDK: 811.163.41'367.623

811.163.41'373

COBISS.SR-ID: 53683721

<https://doi.org/10.2298/JF12102185J>

Примљено: 15. маја 2021.

Прихваћено: 14. јуна 2021.

Оригинални научни рад

Милена М. Јакић Шимшић*
Институт за српски језик САНУ

АСОЦИЈАТИВНИ ОДНОСИ ПРИДЕВА У ТЕСТУ СЛОБОДНИХ ВЕРБАЛНИХ АСОЦИЈАЦИЈА СРПСКОГ ЈЕЗИКА**

Досадашња истраживања асоцијативних односа придева нису једногласна у погледу тога да ли испитаници у тесту слободних асоцијација чешће наводе именице или придеве. Са друге стране, када су у питању парадигматски асоцијативни односи, истраживачи се слажу да испитаници најчешће наводе асоцијате супротног значења у односу на задати стимулус, али се углавном не наводи колики је тај проценат, јер су закључци често доношени на основу доминантног асоцијата, а не на основу читавог асоцијативног поља. Стога се на грађи добијеној из два асоцијативна речника, припремљена на основу одговора испитаника различитих узраста (од 5 до 25 година), анализира 45 асоцијативних поља придева српског језика. Циљеви истраживања су да се испита однос синтагматских и парадигматских асоцијата придева, као и парадигматски тип везе у који стимулус и асоцијат ступају (блискозначност, однос супротности значења и остали типови асоцијативних односа). Грађа је најпре аотирана према врсти речи, а потом и према поменути типова асоцијативних односа, након чега је квантитативно приказана њихова заступљеност. Резултати су показали да испитивани придеви нешто чешће ступају у синтагматске него у парадигматске асоцијативне односе, док се супротност значења показала као најчешћи, али и најчвршћи асоцијативни однос фреквентних придева српског језика.

Кључне речи: синтагматски/парадигматски асоцијати, синонимија, антонимија, супротност значења, блискозначнице, асоцијативни речник, слободне асоцијације.

* milena.jakic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

1. Увод

У раду се испитују асоцијативни односи придева, добијени помоћу теста слободних асоцијација. Анализа показује да придеви најчешће ступају у асоцијативне односе са именицама, а нешто ређе са другим придевима. Анализирајући парадигматске асоцијативне везе придева примећујемо да су најчешће асоцирани придеви супротног, а потом придеви блиског значења, док су остали типови односа знатно ређи. Испитивана грађа показује да српски језик поседује већи репертоар блискозначних парова придева него парова придева супротног значења, али такође да су парови придева са супротним значењем чвршће асоцирани у нашој свести. Налази су потврђени на материјалу два асоцијативна речника, добијена на основу одговора испитаника различитих узраста.

2. РАНИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Појам вербалних асоцијација представља повезивање две или више речи у нашој свести, а на њихово повезивање утиче веза међу појмовима. Током дуге историје интересовања за асоцијације (почев од Аристотела, преко представника британског емпиризма, па све до савремених истраживања) многи истраживачи покушавали су да проникну у начине на које такве везе настају, као и да открију које су последице тог процеса (WARREN 1921). Најпре су разматрања заснивана на методи интроспективног посматрања, док се важан методолошки заокрет догодио у другој половини 19. века, када је интроспективно проучавање асоцијација допуњено, па и замењено методом спољашњег посматрања (RADONJIĆ 1999). Класични радови Френсиса Голтона (GALTON 1879), као и Кентове и Розанова (1910), који се сматрају почецима прикупљања асоцијативних норми,¹ послужили су као инспирација многим истраживачима, те је средином 20. века прикупљена значајна количина података за велики број језика (о овој теми исп. GAŠIĆ-PAVIŠIĆ 1981: 13–26. и 1984: 13–26; ПИПЕР и др. 2005: 14–15 и 81–94; ЈАНКОВИЋ, ЈАКИЋ ШИМШИЋ, у штампи). Уследила је серија истраживања из различитих области, заснована на анализи података из асоцијативних норми. На тај начин фокус се са питања о начину повезивања речи преместио на утврђивање типова односа који постоје међу асоцираним речима. Нека од истраживања испитивала су структуру асоцијативних поља према врсти речи, за стимулусе различитих граматичких категорија. Показано је да тип асоцијација (парадигматски/синтагматски) зависи од различитих фактора, од којих су најзначајнији врста речи стимулуса,

¹ Према наводима Е. Горошко под асоцијативним нормама сматрају се подаци прикупљени помоћу асоцијативног теста на основу одговора 1.000 испитаника, али се у неким случајевима тај број може сузити на 500–700 испитаника, а за поједине истраживачке задатке довољно је и 100 испитаника (Горошко 2001).

њихова учесталост употребе, образовање и узраст испитаника, као и степен овладавања језиком. Поједини аутори, на пример, тврде да су најфреквентнији асоцијати именица такође именице, за глаголске стимулусе то су глаголи, док се на придеве најчешће одговара придевима (о овом налазу Тамба и Марба – А. Thumb, К. Marbe² – извештава VASIĆ 1976: 13, али постоје и касније студије које потврђују овај налаз: CRONIN 2002: 191). Са друге стране, неки аутори тврде да су такви налази засновани на ограниченом броју стимулуса, углавном именица и придева, те да их не треба генерализовати на друге врсте речи (DEESE 1962: 79). Џ. Диз раније налазе да су придевски асоцијати претежно парадигматског типа тумачи ограниченошћу узорка придевских стимулуса који су задавани у тесту асоцијација (Исто: 81). Према његовим речима, у ранијим тестовима задавани су стимулуси чија је фреквенција употребе изразито висока, а учесталост употребе придева утиче на релативни проценат синтагматских одговора у тесту слободних асоцијација (Исто: 84; DEESE 1964: 347). Р. Драгићевић такође наводи да су парадигматски асоцијати чешћи за познате него за непознате и нефреквентне придеве (ПИПЕР и др. 2005: 97). Када су у питању карактеристике учесника у тестовима асоцијација, ранија истраживања показала су да одрасли испитаници далеко чешће наводе асоцијате из исте граматичке категорије као задати стимулус, у односу на одговоре деце, те да проценат парадигматских одговора расте са узрастом, као и да постоји узраст када долази до смене синтагматских и парадигматских асоцијација (BROWN, BERKO 1960: 3; ERVIN 1961: 367 и 372; McNEILL 1963: 250; ЈАНКОВИЋ, ЈАКИЋ ШИМШИЋ, у штампи). Постоје и тврдње да мање образовани испитаници дају више синтагматских асоцијата у односу на образоване (ERVIN, LANDAG 1963: 52–54), као и да изворни говорници имају тенденцију да у асоцијативним тестовима одговарају парадигматским асоцијатима, док неизворни говорници наводе синтагматске одговоре (PERRARD 2007 извештава о истраживањима П. Меаре, као и Колтхарда и сарадника).

Такође, поједини аутори користили су податке из асоцијативних тестова и као објективни показатељ значењских односа међу појмовима. Тако је шездесетих година прошлог века предложен критеријум семантичке сличности, заснован на упоређивању дистрибуција одговора на тестовима слободних вербалних асоцијација. Џ. Диз приметно је да две речи које изазивају *сличне одговоре* у асоцијативним тестовима заправо имају слична значења (према: CHARLES, MILLER 1989: 357). Са друге стране, уочио је да у великој већини случајева асоцијати успостављају однос супротности или контраста са задатим придевским стимулусом,

² Референцирана књига Тамба и Марба може се наћи на адреси: <https://archive.org/stream/experimentelleu00marbgoog#page/n2/mode/thumb>

те да постоји висок степен корелације између фреквенције појављивања стимулуса-придева и збира асоцијативних фреквенција његових антонима у тесту слободних асоцијација (DEESE 1962: 82, 84: $R = 0,889$). Сличну тврдњу изнели су С. Ервин и Х. Ландар нешто раније (1963: 49), а Ц. Диз отишао је и корак даље. Анализом узајамне асоцираности закључио је да се реципроцитет у асоцирању може сматрати објективном дефиницијом семантичког односа антонимије, поготово ако су у питању фреквентни придеви (према: CHARLES, Miller 1989: 358; WILLNERS 2001: 61).

Тврдња да су антоними најфреквентнији одговори на задате стимулусе у тесту слободних асоцијација, уколико дати стимулуси уопште имају антониме, веома је честа и у каснијим радовима. На материјалу српског језика једно од истраживања спровела је Р. Марковић, која је изворним одраслим говорницима српског језика (90 испитаника) задала 10 стимулуса (*велик, црн, бео, леви, хладан, земља, браћ, мајка, кокошка, вучица*) и тражила да наведу прву реч која им падне на памет (1993: 4–5; Драгићевић 2007: 115). Неки од задатих стимулуса имају лексема које се са њима значењски супротстављају независно од контекста, док други стимулуси немају такве антониме. Основни циљ поменутог истраживања био је да се испита да ли је, сходно наводима из литературе, антоним заиста најфреквентнији одговор у асоцијативним тестовима. Показало се да одрасли говорници као најфреквентнији асоцијат наводе супротност, с тим што је код стимулуса који имају антониме независно од контекста вођство било упадљиво, а код стимулуса који такве антониме немају одговори су били разноврснији, али је ипак доминирала нека врста супротности. Нешто касније Р. Драгићевић наводи да се у асоцијативним речницима могу наћи убедљиви докази да уколико антоним постоји, он представља најчвршћу асоцијативну везу одговарајућег задатог стимулуса и наводи такве примере из *Асоцијативног речника српског језика* (у даљем тексту: АРСЈ; ПИПЕР и др. 2005) (Драгићевић 2007: 289). Такође, наводи да ако лексема поседује антоним и независно од контекста и у контексту, такав антоним ће бити чешћа асоцијација од оног који са лексемом ступа у однос антонимије искључиво у контексту (Исто: 265).³

Б. Тодић испитивала је придевску антонимију на 61 пару стимулуса и њихових најфреквентнијих асоцијата који ступају у однос антонимије (2016), из АРСЈ (ПИПЕР и др. 2005). Ауторка долази до закључка да „природа асоцијативне везе антонимских парова није у свим случајевима истоврсна“ (Тодић 2016: 90). Њена анализа показала је да су поједини антонимски парови чвршће међусобно повезани од других, а то приписује

³ Новија истраживања, заснована на тесту контролисаних асоцијација, у коме се од испитаника тражи да наведу антоним задатог стимулуса, показују да испитаници за фреквентније придеве наводе мање различитих антонима него за мање фреквентне придеве (JONES et al. 2015: 69).

постојању односа праве антонимије, односно супротстављању примарних значења придева (Исто: 96). Такође износи претпоставку (коју би вредело проверити на већем броју антонимских парова) да јача асоцијативна веза међу члановима антонимског пара у основи има већи број међусобно супротстављених значења полисемантичких структура два придева (Исто: 97).

Систематско квантитативно истраживање различитих типова асоцијативних односа међу речима извели су И. Савић и А. Костић (2008) на 80 именичких стимулуса из АРСЈ (Пипер и др. 2005). Они су анализирали проценат асоцијата који су у неком од лексичких односа са задатим стимулусом. У њиховом истраживању постојало је 11 категорија односа асоцијата и стимулуса, од којих су прва четири *сѿиандардно дефинисани лексички односи* (синонимија, антонимија, деривација и хипонимија), а остали спадају у *класу асоцијативних веза* различитог типа. Аутори су заступљеност лексичких односа у укупној продукцији асоцијата у асоцијативном тесту упоређивали на основу три различите мере: (1) *број асоцијата*, (2) *сума фреквенција асоцијата* и (3) *просечна фреквенција по асоцијату унутар даће категорије*. Добијени налази показали су да према мери (1) *број асоцијата*, лексички односи у укупној асоцијативној продукцији (за именице) доприносе само са 6% од свих наведених асоцијата у АРСЈ, док према мери (2) *сума фреквенција асоцијата* (што је добијено сабирањем асоцијативних фреквенција свих асоцијата унутар сваке од 11 категорија) лексички односи чине 18% укупног збира асоцијативних фреквенција. За разлику од претходне две мере, (3) *просечна фреквенција по асоцијату унутар даће категорије* показује да лексички односи имају мали број припадника категорији, али да је њихова асоцијативна фреквенција веома висока. На првом месту убедљиво се издвајају антоними (26,5), а за њима следе синоними (13,6) и хипоними (10,3), па дистинктивна одлика (8,2) и деривација (7,7). Све остале категорије имају знатно нижу *просечну фреквенцију по асоцијату унутар категорије*, тј. велики број чланова чије су асоцијативне фреквенције релативно ниске.

Поставља се питање да ли се налази добијени у претходним истраживањима могу генерализовати на друге језике, друге врсте речи и друге популације испитаника. Стога ћемо у наставку рада представити анализу типова асоцијативних односа придевских стимулуса у асоцијативним пољима придева из два асоцијативна речника српског језика.

3. Циљеви истраживања

Основни циљеви овог истраживања могу се формулисати кроз следећа питања:

- (1) Којој врсти речи припадају асоцијати придевских стимулуса? Да ли је међу њима више синтагматских или парадигматских асоцијата?
- (2) Када се узму у обзир придевски асоцијати, каква је дистрибуција значењских односа у које ступају са одговарајућим стимулусима?

4. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

4.1. ОСНОВНА ГРАЂА

Као основну грађу за истраживање користили смо податке из АРСЈ (Пипер и др. 2005), који се састоји од 600 задатих стимулуса и њихових асоцијативних поља, израђених на основу одговора 800 испитаника, узраста 18–25 година. Од укупног броја задатих стимулуса, одабрали смо придеве који су задати у канонском облику и који ступају у типичне типове придевских лексичких односа. Поменутом селекцијом дошли смо до 40 придевских стимулуса: *бео, богатӣ, велик, висок, глӯи, груб, десни, добар, ис̄иши, јак, јеф̄ишин, леви, лењ, лей, лош, мали, моралан, нежан, низак, нов, ош̄иар, њаме̄иан, њоследњи, њрос̄и, ружан, све̄ишо, сиромашан, сӣиан, сӣини, сре̄ћан, с̄иар, њаман, њо̄ишо, њужан, њӯи, хладан, храбар, црн, шкр̄ӣ, ш̄ӣедљив*.⁴ Сходно томе, анализа је обухватила 40 асоцијативних поља, у оквиру којих укупно постоји 29.981 одговор (8.254 различита асоцијата). У жељи да избегнемо идиосинкратичне одговоре узели смо у обзир део асоцијативних поља са одговорима које су навела 3 или више испитаника. На тај начин преостало је 24.312 одговора, од чега 1.587 различитих асоцијата.

4.1.1. ПОМОЋНА ГРАЂА

Помоћну грађу у овом истраживању представља *Развојни асоцијативни речник ср̄пског језика* (о овоме в. Јанковић, Јакић Шимшић, у штампи), у којем постоје подаци за 5 придева (задатих у облику средњег рода: *велико, мало, ново, добро, бело*), и четири различита узраста, 5, 9, 13 и 17 година, при чему је за сваки од узраста прикупљено по 300 испитаника оба пола. Анализирали смо део асоцијативних поља сачињен од одговора које су навела 3 или више испитаника, чиме је анализирано 10.424 асоцијативна одговора, тј. 1.213 различитих асоцијата.⁵

⁴ Подробна анализа свих придевских асоцијативних поља из АРСЈ могла би бити предмет засебног истраживања.

⁵ За разлику од рада Д. Јанковића и М. Јакић Шимшић (у штампи), у којем су два изворна говорника аотирала целокупна асоцијативна поља, у овом раду аотацију је обавио језички стручњак и то на (поменутом) делу асоцијативних поља.

4.2. СИСТЕМ АНОТАЦИЈЕ

Анотирање грађе састојало се из два корака.

а) Анотација врсте речи. У првом кораку аотирали смо врсту речи асоцијата, како бисмо утврдили однос синтагматских и парадигматских асоцијата (о дилемама и проблемима везаним за процес аотирања врсте речи в. Јакић 2016: 156–157).

б) Анотација типа асоцијативне везе. Преостале придевске асоцијате (895 асоцијата) аотирали смо према типу односа у који ступају са одговарајућим стимулусом, према систему који је укључивао следеће категорије: *блискосћ значења* (*низак – сийан; нов – некоришћен; добар – ваљан*), *суйројносћ значења* (*велик – мален; њоследњи – најбољи; добар – лош*). Већ на основу наведених примера јасно је да смо ова два појма схватили веома широко, укључујући сваку врсту супротности и блискозначности. Аотирајући основну грађу, у оквиру ових категорија издвојили смо подгрупе које би требало да буду посебно добри представници, тј. *синоними* (*добар – ваљан; јак – снажан; црн – гарав*) и *антиноми* (*бео – црн; добар – лош, зао; светиао – ѿшаман*).⁶

Поред поменутих, постојала је и категорија *остјало*, у коју смо сврстали оне случајеве који не спадају ни у једну од претходно поменутих категорија, те је стога она веома хетерогена (нпр. однос узрока и последице: *бео – болесјан, велик – недосјижан*; чиста асоцијација: *ѿужан – ружан* итд.).

У наставку рада приказаћемо резултате спроведене анализе.

5. РЕЗУЛТАТИ

Као што смо у одељку о циљевима истраживања рекли, најпре смо поставили питање (а) Којој врсти речи припадају асоцијати 40 задатих придевских стимулуса? Да ли је међу њима више синтагматских или парадигматских асоцијата?

⁶ Задатак аотирања типа односа међу придевима, у ситуацији када не постоји контекст, није нимало лак. Проблем при аотацији настаје и услед полисемије (исп. Јакић 2016: 158–160), те у неким случајевима две речи могу спадаати у више од једног типа односа (нпр. пар *ѿојао – млак*, у својим примарним значењима, забележеним у РМС, ступају у однос блискости значења, док у појединим секундарним значењима ступају у однос значењске супротности (исп. значења *ѿојао* 3.а.–3.в. и *млак* 2.а.–3.в.). У многим случајевима није могуће мапирати значења изоловано приказаних стимулуса, асоцијата и њихових међусобних односа на лексикографски описана значења. Стога смо се у овој фази истраживања, иако смо свесни могуће субјективности начина аотације, ослонили на језички осећај, уз ограду да налазе у будућности треба проверити помоћу интерсубјективне сагласности, односно тако што би више независних стручњака аотирало ову базу.

Анализирани материјал показао је да су на задате придеве најчешћи одговори именице (52%) и придеви (44%), док сви остали одговори чине око 4% (в. Сliku 1).

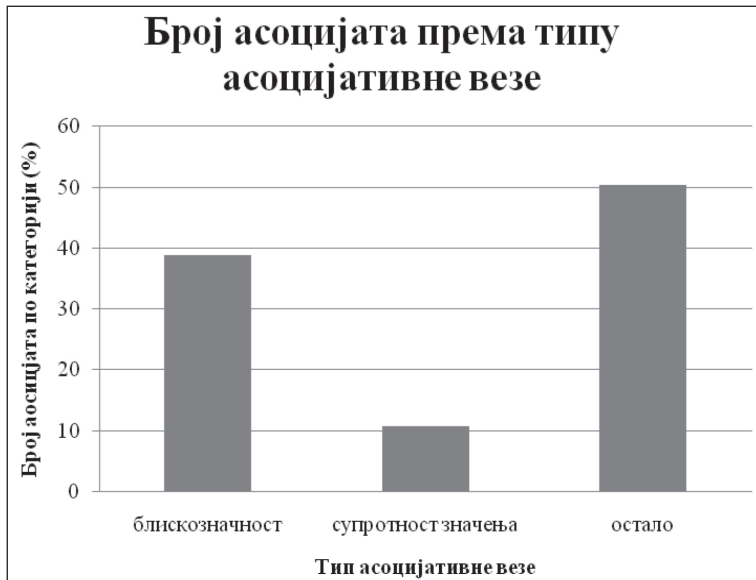
Слика 1. Приказ структуре асоцијативних поља придевских стимулуса из АРСЈ (Пипер и др. 2005), по врсти речи.

Помоћна грађа показала је сличну законитост. Асоцијати 5 задатих придева у *Развојном асоцијативном речнику српског језика* (Јанковић, Јакић Шимшић, у штампи) на узрасту од 5 година, такође су најчешће именице (72,5%) и придеви (20,3%); на узрасту од 9 година именице чине 51%, а придеви 46,5%; на узрасту од 13 година испитаници су као асоцијате наводили именице у 67,4%, а придеве у 29% случајева; док су на узрасту од 17 година испитаници именице наводили у 70%, а придеве у 27,6% случајева.

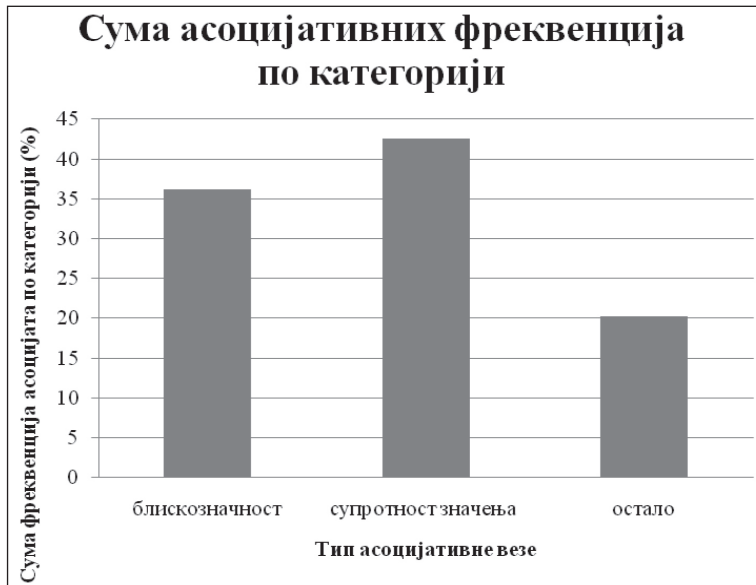
Друго питање гласило је: (б) Када се узму у обзир парадигматски асоцијати, каква је дистрибуција значењских односа према одговарајућем стимулусу?

Вођени анализом приказаном у раду Савићеве и Костића (Savić, Kostić 2008), грађу смо анализирали помоћу три различите мере: (1) број различитих асоцијата у дајој категорији, (2) сума фреквенција асоцијата у дајој категорији и (3) просечна фреквенција по асоцијату унутар даје категорије.

(1) Број различитих асоцијата у дајој категорији. Од укупно 895 асоцијата аотираних према типу везе, категорија *остало* чини 50,6%, *блискозначности* (са синонимијом) захвата 38,5%, док *сујројности* значења (са антиномијом) износи свега 10,8%. (в. Сliku 2).

Слика 2. Приказ броја придевских асоцијата према типу везе, за 40 придевских стимулуса и њихових асоцијативних поља, из АРСЈ (Пипер и др. 2005).

Слика 3. Приказ суме асоцијативних фреквенција придевских асоцијата унутар датих категорија, за 40 придевских стимулуса и њихових асоцијативних поља, из АРСЈ (Пипер и др. 2005).

(2) *Сума асоцијативних фреквенција у датој категорији.* Од укупно 11.130 одговора које смо аотирали према типу везе, *сујројносћ* значења има највећи збир фреквенција (42,63%), потом асоцијати који спадају у категорију *блискозначносћ* (36,2%), а затим категорија *осћало* (21%) (в. Слику 3).

(3) *Просечна фреквенција по асоцијату унутар датје категорије.* Разлика је најдрастичнија при поређењу категорија помоћу треће мере, тј. *просечне фреквенције по асоцијату унутар датје категорије.* Према овој мери, која би требало да неутралише чињеницу да су неке од категорија отвореног, а друге затвореног типа, категорија асоцијата *сујројносћ* значења (са *антионимијом*), са вредношћу 49 значајно одскаче од категорије *блискозначносћ* (са *синонимијом*), која износи 11,7. Вредност категорије *осћало*, која има велики број различитих асоцијата, али очигледно веома нискофреквентних, према овој мери износи 5,2 (в. Слику 4).

Слика 4. Просечна фреквенција по асоцијату унутар дате категорије, за 40 привдевских стимулуса и њихових асоцијативних поља, из APCJ (Пипер и др. 2005).

Издвојивши најбоље представнике поменутих категорија, уочавамо да је просечна асоцијативна фреквенција по члану дате категорије за *антиониме* 65,3, док за *синониме* вредност ове мере износи 30,1, што су знатно више вредности него вредности шире схваћених категорија *блискозначносћ* и *сујројносћ* значења.

Помоћна грађа очекивано је показала да је категорија *остало* према мери *број различитих асоцијата у дајој категорији* изразито доминантна у односу на остале категорије и креће се између 49% и 54,5%. Категорија *блискозначности* варира, константно се повећавајући са узрастом, од 18% на узрасту од 5 година, до 37% на узрасту од 17 година. Категорија *сујројности значења* варира, константно опадајући са узрастом, од 32% на узрасту од 5 година до 16% на узрасту од 17 година. Према мери *сума асоцијативних фреквенција у дајој категорији* пак најслабије је заступљена категорија *блискозначности*, која по узрастима варира између 6,5% и 21,6%, док је најзаступљенија категорија *сујројности значења*, која зависно од узраста варира између 54% и 41,6%. На крају, према мери *просечна фреквенција по асоцијату унутар даје категорије*, као и на основној грађи, најизразитија категорија је *сујројности значења* (вредности се крећу између 17 и 29), док најниже вредности има категорија *блискозначности* (између 3,6 и 8,5).

6. ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Сумирајући налазе у истраживању које се бавило испитивањем типа асоцијативних односа придева, можемо рећи да резултати показују да испитаници за придевске стимулусе најчешће наводе именице, а нешто ређе придеве, тј. приближно је једнако синтагматских и парадигматских асоцијата, с тим што је нешто више синтагматских. Тиме се доводи у питање генерализабилност налаза који тврде да су најчешћи асоцијати на придевске стимулусе такође придеви (о истраживању Тамба и Марба извештава: VASIĆ 1976: 13; о истраживању Расела и Џенкинса: DEESE 1962: 81, а такође постоје и новије студије као CRONIN 2002: 201). Будући да је учесталост употребе стимулуса задаваних у асоцијативним речницима које смо користили као грађу изразито висока, нисмо имали прилике да проверимо наводе Ц. Диза о утицају опште фреквенције на проценат синтагматских одговора. Даље, имајући у виду да је на подацима које смо узели у обзир у овој анализи, добијени налаз прилично стабилан, и то на различитим узрастима испитаника, поставља се питање да ли се добијене разлике могу приписати језику уопште или конкретним придевским стимулусима. Поређење асоцијативних поља стимулуса из различитих језика, који се могу сматрати преводним еквивалентима, као и проширење броја испитиваних стимулуса, дало би прецизнији одговор на ово питање.

Када су у питању парадигматске асоцијације, мера *број различитих асоцијата унутар категорије*, показала је да испитаници наводе знатно већи репертоар речи *блиског значења* у односу на репертоар речи *сујројног значења*. То би могло указивати на то да су речи *сујројног значења* у знатно већој мери затворена класа од категорије *блискозначно-*

сѝи (а поготово од категорије *осѝало* у коју смо сврстали све преостале асоцијативне односе у које задати парови ступају: *кохиѝонимија*, *ехолалични одговори*, *чисѝа асоцијација*, *однос узрока и ѝоследице* итд.). Другим речима, претпостављамо да налази добијени од изворних говорника у тесту слободних асоцијација могу одсликавати и само стање у језичком систему. Слични налази добијени су и анализом помоћне грађе, на основу теста са испитаницима узраста 13 и 17 година, док су на узрастима од 5 и 9 година испитаници често наводили негиране стимулусе, те је број *блискозначних* и асоцијата *суѝроѝног значења* привидно уједначенији. Мера *сума асоцијативних фреквенција* говори о преференцији испитаника да наводе одређени тип асоцијација у тесту. На основу ове мере сазнајемо да испитаници нешто чешће наводе речи *суѝроѝног* него речи *блиског значења*, а да све друге типове асоцијативних односа наводе знатно ређе. Ови налази потврђени су и помоћном грађом са испитаницима на сва четири испитивана узраста (5, 9, 13 и 17 година). На крају, мера *ѝросечна фреквенција ѝо асоцијатѝу у даѝој категорији* показује нам какви би односи постојали када бисмо посматрали јачину везе задатог стимулуса са датим типом везе, независно од конкретних речи које их репрезентују. Другим речима, ова мера говори колико је значајан однос *суѝроѝносѝи* или *блискосѝи значења* за испитиване стимулусе. На основу ове мере показује се да је за испитиване придевске стимулусе најзначајнији однос *суѝроѝносѝи значења*, тј. да су најчвршће асоцијативне везе управо у оквиру ове категорије, што је добијено и на помоћној грађи за сва 4 узраста. Овако стабилан налаз емпиријски потврђује тврдње Ц. Диза добијене на материјалу енглеског језика (а касније и других аутора), да је за придеве најчешћи тип слободне асоцијације реч *суѝроѝног значења*, барем када је реч о фреквентним придевима српског језика, али сугерише и да се овакви односи јављају већ и у развојним фазама говорника од пете године живота.

На основу добијених налаза чини се да можемо закључити да у језику придеви имају више *блискозначница*, али да су са придевима *суѝроѝног значења* чвршће повезани. Такође, асоцијативни речници показују се као веома значајна помоћ при утврђивању репертоара конкретних лексема-репрезентата лексичких односа, што може бити корисно како лексиколозима, тако и лексикографима, а потенцијално и истраживачима других профила.

Будућа истраживања могла би ићи у смеру провере добијених налаза за већи број стимулуса, укључивши интерсубјективну сагласност при аотирању типова односа, а такође и у смеру поређења асоцијативних тестова за преводне еквиваленте на материјалу различитих језика. Таква истраживања показала би да ли и какве разлике постоје међу језицима у погледу вербалних асоцијативних веза.

Циџирана лиџература

- ГОРОШКО, Елена. *Интеграџивна модель слободного асоциативног експеримента*. Москва: Россијскаја Академија Наук Институт језыкознанија, 2001.
[Goroško, Elena. *Integrativnaâ model' svobodnogo asociativnogo èksperimenta*. Moskva: Rossijskaâ Akademiâ Nauk Institut âzykoznanîâ, 2001]
- ДРАГИЉЕВИЉ, Рајна. *Лексикологија српског језыка*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
[DRAGIĆEVIĆ, Rajna. *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2007]
- ЈАКИЉ, Милена. *Придевска анџонимија у речнику, контексту и когнитивном систему*, необјављена докторска теза, одбрањена 5. 7. 2016. године, на Филолошком факултету у Београду, 2016.
[ЈАКИЉ, Milena. *Pridevska antonimija u rečniku, kontekstu i kognitivnom sistemu*, neobjavljena doktorska teza, odbranjena 5. 7. 2016. godine, na Filološkom fakultetu u Beogradu, 2016]
- ЈАНКОВИЉ, Драган, Милена Јакић Шимшић. „Развојни асоцијативни речник српског језыка: Анализа заступљености синтагматских и парадигматских асоцијата“. У: С. Ристић, И. Лазич Коњик и Н. Ивановић (ур.). *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема*. Београд: Институт за српски језык САНУ, у штампи.
[ЈАНКОВИЉ, Dragan, Milena Jakić Šimšić. „Razvojni asocijativni rečnik srpskog jezika: Analiza zastupljenosti sintagmatskih i paradigmatskih asocijata“. U: S. Ristić, I. Lazić Konjik i N. Ivanović (ur.). *Leksikografija i leksikologija u svetlu aktuelnih problema*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, u štampi]
- МАРКОВИЉ, Рајна. *Лексичка анџонимија у „Српским народним пословицама“ Вука Стефановића Караџића*, необјављени магистарски рад, одбрањен на Филолошком факултету у Београду, 1993.
[МАРКОВИЉ, Rajna. *Leksička antonimija u „Srpskim narodnim poslovicama“ Vuka Stefanovića Karadžića*, neobjavljeni magistarski rad, odbranjen na Filološkom fakultetu u Beogradu, 1993]
- ПИПЕР, Предраг, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић. *Асоцијативни речник српског језыка* (I део; од стимулуса ка реакцији). Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду, 2005.
[PIPER, Predrag, Rajna Dragičević, Marija Stefanović. *Asocijativni rečnik srpskoga jezika* (I deo; od stimulusa ka reakciji). Beograd: Beogradska knjiga, Službeni list SCG, Filološki fakultet u Beogradu, 2005]
- РМС. *Речник српскохрватског књижевног језыка*, т. I–VI. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
[RMS. *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, t. I–VI. Novi Sad: Matica srpska, 1967–1976]
- ТОДИЉ, Бојана. „Природа асоцијативне везе антонима“. *Наш језык* XLVII/3–4 (2016): стр. 89–103.
[TODIĆ, Bojana. „Priroda asocijativne veze antonima“. *Naš jezik* XLVII/3–4 (2016): str. 89–103]

*

BROWN, Roger, Jean Berko. “Word Association and the Acquisition of Grammar.” *Child Development*, 31 (1960): pp. 1–14.

- CHARLES, Walter G., George A. Miller. "Context of antonymous adjectives." *Applied Psycholinguistics*, 10, Cambridge University Press, 1989: pp. 357–375.
- CRONIN, Virginia S. "The syntagmatic-paradigmatic shift and reading development." *Journal of Child Language*, 29 (2002): pp. 189–204.
- DEESE, James. "Form Class and the Determinants of Association." *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 1 (1962): pp. 79–84.
- DEESE, James. "The associative structure of some common English adjectives." *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 3 (1964): pp. 347–357.
- ERVIN, Susan M. "Changes with Age in the Verbal Determinants of Word-Association." *American Journal of Psychology*, 74 (1961): pp. 361–372.
- ERVIN, Susan M., Herbert Landar. "Navaho Word-Associations." *The American Journal of Psychology*, 76 (1) (1963): pp. 49–57.
- GALTON, Francis. "Psychometric Experiments." *Brain*, 2 (1879): pp. 149–162.
- GAŠIĆ-PAVIŠIĆ, Slobodanka. *Slobodne asocijacije reči kod dece, karakteristike i pedagoške implikacije*. Beograd: Prosveta, 1981.
- GAŠIĆ-PAVIŠIĆ, Slobodanka. *Asocijativne norme za predškolski uzrast*. Beograd: Prosveta, 1984.
- JONES, Steven, M. Lynne Murphy, Carita Paradis, Caroline Willners. *Antonyms in English. Construals, Constructions and Canonicity*. Cambridge University Press, 2015.
- MCNEILL, David. "The Origin of Associations within the Same Grammatical Class." *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 2 (1963): pp. 250–262.
- PEPPARD, Jason. *Exploring the Relationship between Word-Association and Learners' Lexical Development*. An Assignment for Master of Arts in Applied Linguistics. Module 2-lexis. Birmingham: University of Birmingham, 2007.
- RADONJIĆ, Slavoljub. *Uvod u psihologiju: Struktura psihologije kao nauke*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999.
- SAVIĆ, Irena, Aleksandar Kostić. „Proporcije kategorija asocijata i struktura semantičke memorije“. *Psihologija*, 41(1) (2008): str. 103–120.
- VASIĆ, Smiljka. *Razvojne govorne norme u naše dece*. Beograd: Prosveta – Institut za pedagoška istraživanja, 1976.
- WARREN, Howard C. *A history of the association psychology*. New York, Chicago, Boston: Charles Scribner's sons, 1921.
- WILLNERS, Caroline. *Antonyms in Context*. Travaux de L'Institut de Linguistique de Lund 40, 2001.

Милена М. Якич Шимшич
Институт сербского языка Сербской академии наук и искусств
Отдел лексикографии

АССОЦИАТИВНЫЕ ОТНОШЕНИЯ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ В ТЕСТЕ СВОБОДНЫХ ВЕРБАЛЬНЫХ АССОЦИАЦИЙ СЕРБСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

Существующие исследования ассоциативных отношений прилагательных не единогласны относительно того, что испытуемые в тесте свободных ассоциаций приводят чаще – существительные или прилагательные. С другой стороны, когда речь идет о парадигматических ассоциативных отношениях, исследователи согласны, что испытуемые чаще всего приводят ассоциаты с противоположным по отношению к заданному стимулу значением, но чаще всего конкретный процент не указан, ибо выводы нередко получены на основании самого частотного ассоциата, а не целого ассоциативного поля. Поэтому на материале, полученном в двух ассоциативных словарях, подготовленных на основе ответов испытуемых различных возрастов (от 5 до 25 лет), анализируется 45 ассоциативных полей прилагательных сербского языка. Исследование имеет своей целью изучить отношение синтагматических и парадигматических ассоциатов прилагательных, а также парадигматический тип отношений, в которые стимул и ассоциат вступают (близкозначность, отношение противоположности значений и все прочие типы ассоциативных отношений). Материал сначала аннотирован по критерию частей речи, а затем и согласно упомянутым типам ассоциативных отношений, после чего показана их представленность в количественном плане. Результаты показали, что исследуемые прилагательные несколько чаще вступают в синтагматические, чем в парадигматические ассоциативные отношения, в то время как противоположность значений оказалась самым частым, но и самым крепким ассоциативным отношением частотных прилагательных сербского языка.

Ключевые слова: синтагматические/парадигматические ассоциаты, синонимия, антонимия, противоположность значений, близкие по значению слова, ассоциативный словарь, свободные ассоциации.

Milena M. Jakić Šimšić
Institute for the Serbian Language of SASA

ASSOCIATIVE RELATIONS OF SERBIAN ADJECTIVES
IN THE FREE ASSOCIATION VERBAL TEST

S u m m a r y

Previous research on the associative relations of adjectives is not unanimous in terms of whether participants more often respond by using nouns or adjectives in free association tests. On the other hand, when it comes to paradigmatic associative relationships, researchers agree that native speakers respond to adjective stimuli mostly by associations of opposite meaning, but generally do not state the percentage, since conclusions are often made on the basis of the dominant associate, and not upon the entire associative field. Therefore, 45 associative fields of adjectives of the Serbian language are analyzed based on the material obtained from two associative dictionaries, prepared on the basis of the responses of 800 participants (ranging from 18 to 25 years of age) and 1,200 participants of different ages (groups of 5, 9, 13 and 17 years of age, each of which comprised 300 participants). The aim of this study is to examine the ratio of syntagmatic and paradigmatic associations of adjectives, as well as the paradigmatic type of relation between the adjective-type stimuli and their associates (the closeness and the oppositeness of meaning and other types of associative relations). The material was annotated according to parts of speech, as well as according to the types of associative relations. The quantitative results showed that the associations of examined adjectives are slightly more frequently syntagmatic (52%) than paradigmatic (44%), while the oppositeness of meaning proved to be the most common as well as the strongest associative relation of commonly used adjectives of the Serbian language.

Keywords: syntagmatic/paradigmatic associations, synonymy, antonymy, oppositeness of meaning, associative dictionary, free associations.